

ИЗСЛЕДОВАТЕЛСКИЯТ ПОДХОД В УЧЕБНИТЕ ПРОГРАМИ НА НАЧАЛЕН ЕТАП НА ОБРАЗОВАНИЕ

Румяна Неминска
Тракийски университет

Резюме. В статията се прави дейностен прочит на актуализираните учебни програми за начален етап. Представя се нова тенденция, извлечена от аналитико-дейностния прочит, а именно: активизиране на учебния процес чрез проблемно, ситуативно конструирано учебно съдържание. Извлича се идеята, че успешността на учебните програми е пряко пропорционална на педагогическите компетентности на учителите, в частност на изследователските умения за организиране, проследяване, изследване и обобщение.

Keywords: research approach, interdisciplinary and active approach, curricula

Актуалност на проблема

След многопластов анализ на процеси и резултати в българското образование се очертават проблемни области, върху които обществото и образованието се фокусират. В различни източници (Center for Economic Development, Institute of educational policies and research, Report on entrepreneurship education in European schools – national strategies, curricula and learning outcomes, 2014 – 2015) по отношение на *учебните програми и учебното съдържание* се правят изводи, че липсва ефективно интегриране на ключовите компетентности в държавните образователни изисквания, в учебните програми и учебниците. Отчита се, че липсва съответствие на учебното съдържание с потребностите на съвременния живот. Не се откриват и работещи механизми за разнообразяване на базовото учебно съдържание на ниво клас и училище, за да се отговори на интересите и потребности на ученика. По отношение на *учебния процес и резултатите* от него се отчита, че недостатъчно се прилагат подходи и методи в обучението, които да гарантират поставянето на децата и учениците в действени субект-субектни учебно-познавателни отношения. По отношение на социализацията на учениците чрез училищния живот се установява отчуждаване на децата от училище поради комплекс от причини: отхвърляне на образованието като ценност, неефективни учебни методи и

подходи, слаб социален и семеен контрол, недостатъчна гъвкавост на училището спрямо интересите и очакванията на учениците.

Съвременните измерения на демократизиращата функция в българското образование са свързани с адаптиране на учебните програми и актуализиране на съдържанието им, продиктувано от множество променени обществени и социални условия:

- икономически и социални промени;
- и/миграция и културни различия;
- открояване на нарастващата важност от придобиване на умения за общуване в различен контекст;
- умения за изслушване;
- езикова комуникативна култура, изразена чрез говорене на майчин език, официалния език на страната, както и на един или повече чужди езици, и мн. др.

Подобни проекции променят съдържателната същност на редица подходи, свързани със съвременния учебен процес. А именно: развиване на методическата перспектива не само към дисциплинарни, но и към интердисциплинарни подходи и компетентности. Стимулиране на иновации, свързани с *въвеждане на подходящи методологии* в учебната практика. Стимулиране на иновации, свързани с разработването на учебни програми в съответствие с местни проблеми, национални приоритети и международни сътрудничества. В статията иновацията в училищната практика се разбира като:

- иновация с фокус върху когнитивни и аксеологически процеси;
- иновация с фокус върху образователните (вътреучилищни/управленски) модели;
- иновация с фокус върху образователния продукт.

Иновацията, в контекста на изследователския подход, се разглежда като състояние/достояние на екипната професионална компетентност. Тя се поражда като педагогическа идея, коментира се, оценява се от професионален кръг (екип), моделира се в мисловен и практически аспект, планира се по-дейностно, имплементира се. Иначе казано, *фокусът на иновацията се слага върху цялостния методологичен процес*, върху комплексната възможност за педагогическо иновиране в учебния процес. И в този смисъл, иновацията се разглежда като структурен компонент на демократизиращата функция на образованието. А оттам и на съвременните учебни програми.

Дейностни перспективи и новаторски подходи в учебните програми на начален етап¹⁾

Като се приема, че *подходът* е обща позиция, приемана за провеждане на познанието, обучението, образованието (Radev, 2005), в последващия аналитичен обзор следва да се представят възможностите на новите учебни

програми в контекста на дейностните перспективи и новаторски подходи в учебния процес. В рамките на научната студия новаторски подходи се наричат онези подходи, чрез които новаторът (преподавател, учител, обучител) е един от първите, който въвежда в училищната реалност метод, модел, концепция, по-ефективни от предишните, решаващи належащи проблеми и развиващи аксеологични нагласи; методически плуралистични и резултативни. Новаторските подходи са обединяване на различни (нови) идеи по начин, който най-успешно рефлексира върху определен познавателен, аксеологически проблем от образованието. Те могат да регламентират нова научна област и да постигат иновации. В контекста на дейностните проекции новаторските подходи се очертават като изследователски (Edmonds, Alvarado, Patricia, Herr, 2003) – разглеждат обучението като творческо търсене, изразено посредством анализ на проблем, хипотези за неговото решаване и познавателна рефлексия спрямо резултатите и процеса на познание. Изследователският подход в обучението е базиран на собствено участие, планиране, изследване на учебния проблем. Свързан е с проблемни въпроси, казуси сценарии, а не просто с представяне на установени факти или репродуктивен коментар към тях.

Изследователският подход в обучението пряко предполага решаване на познавателни проблеми чрез активно включване, преживяване, лично отношение към ситуациите и свободен избор. Той предполага развитието на ключовите компетентности, дефинирани от ЕС²⁾, чрез очертаване на дейностни перспективи.

В структурата на изследователския подход имплицитно се включват *дейностноориентираният и интердисциплинарният подход*, което, от своя страна, оформя една нова методологична перспектива. *Дейностноориентираният подход* е насочен към създаване на условия за „...овладяване на комплекс от компетенции, осигуряващи потенциал и способности... за устойчива и ефективна дейност в условията на съвременното пазарно и информационно пространство“ (Radev, Alexandrova, 2009). *Интердисциплинарният подход* основополага условията за допълващи и развиващи елементи в методиките на обучение. Заложените интегративни хоризонтални връзки се основополагат като ядро на планираната учебна активност. Вертикалните интегративни връзки изграждат скелето на интердисциплинарността, защото за отправна точка имат развиващото взаимодействие в по-високи, надграждащи учебни елементи. В интердисциплинарните програми се акцентира на креативното преподаване и творческото пресъздаване, на умението да се използват интегративните функции на учебното съдържание. В научната литература се знае, че интеграцията способства за интензификацията на обучението (Andreev, 1996; Radev, 2010), а интегралният подход се разглежда като средство за установяване на диалектично единство „на двете форми на дейността – мисловна и практическа“. Тенденцията към интердисциплинарност не е отрицание на предметната система

на обучение, а е предпоставка за изграждането на продуктивен познавателен процес на основата на многостранна когнитивно-аксеологична дейност на учениците. В познавателен план интердисциплинарните учебни програми са обвързани с емпиричния характер на знанията на учениците от начален етап. Тази специфика се отразява в дейностната перспектива в начален етап за изграждане на интердисциплинарни учебни програми по теми; докато в по-горните етапи интердисциплинарните учебни програми се основават около проблеми. В тези учебни програми се предвиждат начини и средства за интердисциплинарно развитие на съдържание и понятия като темите, въпросите, проблемите, уменията и процесите на мислене могат да станат субекти на обучението. Дейностната перспектива на интердисциплинарния подход регламентира възможности за развитие и прилагане на интерактивни, интердисциплинарни, симулативни и case-studies методи за обучение.

Учебна програма за първи клас

В актуализираната учебна програма по *български език и литература* за първи клас обучението е насочено към постигане на *базово равнище на ключовата компетентност*, свързана с комуникацията на български език, и към реализиране на междупредметни връзки. Чрез обучението по български език и литература се усвояват ефективни „инструменти“ за общуване, каквито са техниките за четене и писане, в единство с разбирането на прочетеното и написаното.

*Дейностноориентираният подход*³⁾ за базовото усвояване на компетентности обхваща моделиране на думи и изречения (математическата компетентност – МК), използване на кирилица в електронни средства (дигиталната компетентност – ДК), умения за задаване на въпроси по съдържанието (умения за учене – УЧ). В социалните и гражданските компетентности този подход се развива чрез включване и изпълнение на различни роли в общуването, обосновани в симулационно базирано обучение (Neminska, 2015). Дейностната перспектива взема предвид когнитивните, емоционалните и волевите качества на ученика и го превръща в учещ се социален партньор. Въвежда се „разбирането на другостта“ чрез коментиране на произведения на различни култури и етноси (културна компетентност и умения за изразяване чрез творчество – КК).

В учебната програма по математика дейностноориентираният подход е насочен към създаване на условия за планиране на дейности за четене с разбиране на текстова задача, описване на количествени модели. Умения за общуване на чужди езици се развиват чрез създаване на проблемни задачи за работа с елементи на цифри и букви. Реалните практически ситуации са интердисциплинарното поле (Neminska, 2014) на математическата и дигиталната компетентност. Развиват се основите на *социалните и гражданските*

компетентности чрез дейности за събиране на данни и съставяне на задачи. В дейностно-компетентностен план се развиват важни умения за екипно решаване, толерантно отношение към грешките, използване на любопитни факти при моделиране на ситуации. Въведени са маркери за развитие за *инициативност и предприемчивост* чрез усет и умения за планиране, организиране и изпълнение на възложените задачи във времето.

В областта на природните и обществените науки водещ е интердисциплинарният подход. Основните характеристики на дейностите, свързани с обучението по околна среда в първи клас – емоционалност, проблемност, интегративност, предполагат усвояване на знания, развитие на умения в широк социален смисъл. Те гарантират осъществяването на гъвкавост, съобразена с потребностите, интересите и възможностите на учениците. Познавателният процес се осъществява при строго съобразяване с дейностния подход и разнообразни практикоприложни изследователски задачи. Развиват се интересът и потребностите на ученика, така че да се формират ценни умения; да се поражда познавателна рефлексия и ценностна саморефлексия. Специално място в анализа се отделя на социалните и гражданските компетентности, които се развиват чрез педагогически проблемни ситуации, дидактически казуси, в които се въвлеча малкият ученик, така че да изрази лична позиция и адекватно приемане на чуждата гледна точка. Създават се условия ученикът да развие умения за коментиране в група на модели на поведение, взаимопомощ, личностно значими дейности, инициативност и предприемачество. Предвидени са конкретни дейности за извънучилищна педагогическа дейност.

Интердисциплинарният подход е основно заложен в областта на технологиите и предприемачеството. По своята същност тази област е широко интердисциплинарна – всички примери, значения и резултати са пряко свързани с широката базова когнитивна дейност на ученика. Познавателното откривателство е една от формите за реализиране на интердисциплинарния подход. Познавателните задачи и оценяване са ситуирани във форми като групово обсъждане, вземане на решение, проява на толерантност. Изследвателският подход се открива в развитие на компетентности за общуване на чужди езици – въвеждат се проблемноситуативни задачи. Имплицитно е въведена работа по метод на проектите. „Проектът... изправя учения пред необходимостта да търси решение на реална задача, да действа активно за създаването на предпоставките на решението, да проявява чувство за отговорност, да конструира подходящи отговори и да съзрява интелектуално и нравствено“ (Andreev, 1996). Осъществява се „...учене чрез действие... Ученици с различни умения взимат еднакво участие при решаване на проблема, който те са избрали заедно“.

В учебната програма по физическо възпитание и спорт като творческа, приложна и адаптивна се разглежда игровата дейност с елементи на ориентирание. В контекста на социалните и гражданските компетентности са въведени

щафетни игри и групови игри. В областта на музиката основна дейностна перспектива се постига в ключовата компетентност *културна осъзнатост и умения за изразяване чрез творчество*. Дейностноориентираният подход е различим в използването на дигитална звуковъзпроизвеждаща техника; самостоятелно събиране и използване на информация при поставени задачи в дейности в изнесена обучаваща среда (умения за учене) и др.

Образователните дейности в обучението по изобразително изкуство имат междупредметен характер и са насочени към придобиване на ключови компетентности, ориентирани към личностно развитие на ученика. Интердисциплинарният подход се открива в редица надпредметни дейности – дискусии, посещения на музеи, обсъждане. Важен ценностен аспект е дискутиране на проблеми, свързани с различия и неравенство между хората.

Учебна програма за втори клас

В учебната програма по *български език и литература* една от целите, свързана с дейностноориентирания подход, е развитие на познавателни интереси и творчески способности на учениците. В дискурса на изследователския подход се проследяват дейности, в които учениците съобразно спецификата на учебното съдържание изследват социалното и комуникативното пространство чрез участие в ролеви игри; дидактични игри (МК), използване на дигитални източници за информация (ДК). Дейностният подход ориентира методът на проектите към метод на учене чрез преживяване чрез участието в *изработване* на проекти и съставяне на план за представяне на продукт. Към културната компетентност се добавя споделянето на впечатления от самостоятелно прочетена книга. В *учебната програма по математика спецификата на дейностноориентирания подход* е различима в уменията за решаване на житейски ситуации, описани в текстови задачи, записване на ситуации от заобикалящата действителност с числови изрази, свързване на числови изрази с конкретни ситуации. Разширени са дейностните перспективи на дигиталната компетентност – използване на мултимедийни технологии за извличане, съхраняване, създаване, представяне и обмен на информация; използване на адекватен за възрастта образователен софтуер с математическа насоченост. Дейностнотворческия подход *е разпознаваем при* развитието на *социалните и гражданските компетентности* чрез използване на данни за исторически и културни обекти за съставяне на задачи; изготвяне на разписания на учебни часове, маршрути на екскурзии и др. Изследователският подход е декомпозиран чрез дейности като реализиране и оценяване на тематични проекти, в рамките на които се използват знания от учебното съдържание по математика; използване на данни и любопитни факти при моделиране на ситуации с числови изрази. В *учебната програма по околна среда ясно се диференцира интердисциплинарният подход*. В процеса на обучението се реализират редица дейности, които поставят детето в активна позиция спрямо образователното съдържание: споделяне на личен познавателен, социален

и емоционален опит; моделиране на обекти, проследяване и илюстриране на причинно-следствени връзки; изказване на лично становище; игрови дейности. Ученикът решава проблемни задачи, изследва, визуализира, развива интерес и умения за съвместна дейност. Изследователското начало е заложено в дейности като отразяване на резултати от наблюдения; извършване на опити; обсъждане на съвместни действия за опазването на природата. *Интердисциплинарният подход* е основно заложен и в областта на технологиите и предприемачеството. Изключително важен акцент за изследователския подход е формулирането на тезата за развитието на усет към новото (новаторство), независимост, поемане на риск с оглед постигане на индивидуалните и общите за екипа цели. Инициативността и предприемчивостта се разглеждат като следствие от осигуряваните в обучението условия за избор на активност – самостоятелно вземане на решение и поемане на отговорност съобразно индивидуалните потребности и възможности на всеки ученик (познавателни, емоционално-афективни и психомоторни). В областите на изкуството и спорта дейностите в учебните програми се адаптират според спецификата на учебното съдържание. Интердисциплинарният подход разчита дейности като споделяне, ролеви, дидактични, подвижни игри, изразяване на емоционално съ/преживяване, изразяване на междуличностни и межкултурни умения за общуване при участие в колективни творчески проекти. Важен акцент е приобщаването на децата със специални образователни потребности, към които е необходимо дейностните подходи да имат своята развиваща приложимост.

Учебна програма за трети клас

В учебната програма по български език и литература за трети клас очакваните резултати в контекста на съдържателната специфика отразяват тенденция към интерпретация и участие в екипна дейност, четене с разбиране и работа с информация от интернет. Специфична изследователска опора, разчетена в учебната програма по български език и литература, е *участие-то на ученика* в дейности по овладяване на учебното съдържание. А именно: „участва в обсъждането на...“ (литературно обучение), което, от своя страна, е проекция към един по-креативен мениджмънт в класната стая: организиране на среда за коментиране, обсъждане, създаване на екипи и групи по интереси и мнения, дебатни студия и т.н. В програмата по математика този креативен мениджмънт се открива в проекциите на ситуативно-дейностния подход, свързан с умение за описване на ситуации от заобикалящия реален свят с математически модел (задачи от покупко-продажби и обиколки на фигури); обособяване на получените резултати при решаването на даден проблем; извличане информация от различни източници. В социално-гражданските умения очакваните резултати са свързани с умения за решаване на задачи, свързани със знания от другите учебни предмети; математическо тълкуване на ситуации и илюстрации от реалния живот; конструктивно и толерантно общува-

не чрез изграждане на доверие и чувство за съпричастност. В направление „Инициативност и предприемачество“ се конкретизира трайна тенденция за разработване на учебнотематични проекти, в рамките на които се прилагат, надграждат и формират знания от учебното съдържание по математика и други учебни предмети. В учебното съдържание на програма по „Човекът и обществото“ описаните дейности са конкретизирани чрез глаголи – разпознава, описва, назовава, дава примери, посочва. Очертава се нюанс на центристски подход към учебно познание; не са различни в достатъчна степен субект-субектното взаимодействие и екипността. Развитието на дейностната перспектива се ограничава в проучване на факти, работа с различен по вид източник на информация (вестници, литературни произведения, правила за поведение в различни ситуации). Едва в направление „Социални и граждански компетентности“ се указват дейности за решаване на достъпни проблемни ситуации, изискващи изслушване, излагане на личната гледна точка и защита на собствено мнение. В „Инициативност и предприемчивост“ дейностният подход се насочва към дискусията и срещи със специалисти от различни професии. В учебната програма „Човекът и природата“ дейностният подход е различим в указанията за четене и обсъждане, срещи със специалисти, планиране на етапите от опитна и проектна дейност, участие при решаване на проблеми и казуси; демонстриране пред връстници на опити и резултати, участие в екипна дейност за подготовката и създаването на проект. Учебната програма по предприемачество и технологии се отличава с *предоставянето на свобода* при подбора на методи и средства за постигане на очакваните резултати и при конкретизирането на урочните теми. Тя може да се реализира в проекти, проучвания, в опитно-изследователска работа във и извън класната стая и учебни екскурзии. Определени дейности могат да се осъществят извън класната стая, сред природата, чрез посещение на работно място на родител, екскурзия и др. Основни дейностни опори в програмата са представянето и реализирането на идеи, участие в дискусии, работа по проекти.

С оглед спецификата на дейностноразвиващата характеристика на учебния предмет физическо възпитание и спорт за учебната програма може само да се отбележи, че е отделено специално място на децата със специални образователни потребности. А от тук произтичат и нови методологически аспекти и организация на учебното време. В учебните програми, свързани с изкуствата – изобразителна дейност и музика, се акцентира върху дейностния подход чрез обучение в извънучебна среда – участия в културни ситуации, сценични изяви, посещение на изложби, концерти, активно участие с музикални изяви в различни тематични дейности. Ясно е различим методът „работа по проект“ чрез: изготвяне на проекти за училищни тържества, за сценични музикалнотворчески изяви, коментиране на подходящи музикални произведения, адекватното поведение в определена контекстна роля.

Учебна програма за четвърти клас

В учебната програма по български език и литература за четвърти клас четените дейностни опори са свързани с уменията на учениците да се ориентират в мотивите за поведение на героите; да аргументират отговора си; да изразяват емоционалнооценъчно отношение. Участието в екипна дейност е свързано с изграждане на дигитални компетентности при изготвяне на презентации. В контекста на развитие на комуникативните компетентности са регламентирани дейности за участие в различни комуникативни роли, свързани с откриване мотивите за поведение на героите; участие в обсъждане; мотивирано изказване за чужд ученически текст; участие в извънкласна работа по проекти; предлагане на идеи за представяне на книга. Видимо е, че дейностите, чрез които учениците ще овладяват учебното съдържание, са на по-високо организационно равнище. В учебната програма по математика дейностите, чрез които се овладява учебното познание, са насочени към интерпретиране на съдържателно получените резултати; използване на игри за решаване на математически казус; изготвяне на колективен проект; участие в интердисциплинарни състезания. В учебната програма „Човекът и обществото“ дейностният подход е различим в дейности като: събиране на статистически данни; създаване на идеи за организиране на благотворителен базар; изработване на групови презентации; изработване на идейни проекти. Не се различават в достатъчно ясна степен дейностните проекции за проектобазираното и проблемноориентираното обучение. В учебната програма „Човекът и природата“ дейностният подход е различим чрез дейностите: наблюдаване по даден план и ориентири; посещение на обсерватория; посещение в музеи; разработване на индивидуални или групови проекти по теми; създаване на план за провеждане на опит; участие при решаване на проблеми и казуси; участие в екипна дейност за подготовката и създаването на проект; участие в дискусии, викторини, състезания. В учебната програма по *технологии и предприемачество* ясно се откроява надграждането и продължаващото развитие на формите за прилагане на интердисциплинарния подход. Продължава се работата по създаване на условия за генериране на идеи, тяхното обсъждане и вземане на решения. Утвърждава се изследователският подход към познанието чрез „ученето чрез откриване“, решаването на проблеми, на проучвания, на представянето на идеи. Различими дейностни практики са *дискутирането, оценяването и самооценяването и свободата* да се предложат варианти за изработването. В учебната програма по физическо възпитание и спорт се продължава диференцирането на учебното съдържание по пол съобразно спецификата на изучавания спорт. Дейностната перспектива гарантира включването в активности и на ученици със специални образователни потребности. Спецификата на изследователския подход се разчита чрез умения за откриване на собственото си място в спортния екип, създаване на своя собствена идентичност в ак-

тивните спортни занимания, зачитане на правата и задълженията при игри и спортни дейности. Дейностноориентираният подход в учебните програми по изобразително изкуство и музика продължава развитието на умения за работа в екип, инициативност и предприемачество, умение за учене чрез участието в сценични и извънучилищни дейности, участие в културни ситуации, групови и проектни дейности.

Обобщение. Аналитико-дейностният прочит на учебната програма открива опорите на един концептуално нов модел за конструиране на учебен процес и учебно съдържание. Необходимостта да се реструктурира образователното съдържание, практически се предефинира към необходимост да се реструктурира методическата организация на учебната дейност. Проследяването на изследователския поход чрез двете му съдържателни йерархии – дейностноориентиран и интердисциплинарен подход, го очертава като базисна методическа категория, определяща стратегията на обучение и избора на учебни дейностни методи, чрез които се реализира тази стратегия; характеризира се интердисциплинарната гледна точка към същността на предмета, който се изучава.

Изследователският подход е равнището, от което се определят схващанията и идеите за същността на обучението. В този аспект се конкретизира методът като равнище, на което теорията се прилага на практика и на което се вземат решения над какви умения да се работи (Richards, Rodgers, 1986). В този смисъл е видимо, че към развитие на различните видове компетентности е приложен изследователски комплексен подход. Важността на изследователския подход се определя от факта, че осъществяването му води до промени в цялостната технология на образователния процес. Функционалността му дава възможност комплексно да се развиват в системата знанията, уменията и навиците, но и личностните характеристики на учениците, нагласите им за действия, да се отчитат спецификата на учебния предмет и общите характеристики на ситуацията в образователния процес. Също така определя ориентацията при изграждане на иновативни учебни програми, държавните образователни стандарти, оценъчни процедури; има основополагаща роля при определяне на начините за постигане на целите, конструиране на задачите и развитие на учебно-познавателното съдържание.

В частност: прилагането на дейностноориентирания подход се отразява благоприятно за осмисляне обучението на различни нива (цел, задачи, средства) и решаването на проблема с липсата на мотивация у обучаваните. Дейностноориентираният подход се разглежда като операционален спрямо изследователския, защото очертава адаптивна дейностна методологична рамка. Позволява да се *развиват гъвкави стратегии* за планиране, изпълнение, компетенсиране, контрол и коригиране, като основно се включват практикоприложни познавателни задачи. Дейностноориентираният подход е предвестник

на качественото *оценяване*. В контекста на този подход напредъкът на обучаваните и оценяването са възможни само ако се поставят познавателни задачи, при които смисълът стои над формата, и има резултат от работата, който свободно и емоционално се постига и осъзнава от учениците. Формата за подобни задачи може да се различава в педагогическите и дидактическите казуси, симуляционнобазираното обучение, проблематизирането и ситуирането. Новите технологии, обменът между класове и сътрудничеството също са в центъра на учебния процес като формат за задачи, които дават смисъл в ежедневието на ученика.

Интердисциплинарният подход – също операционален спрямо изследователския подход, е един от фундаменталните за развиващата функция на образованието. И ако доскоро „интердисциплинарният подход към учебната програма се разглежда като „запазване границите между дисциплините при решаването на познавателния проблем, но откриване на допирни точки при решаването на реални дидактически казуси“ (Neminska, 2014), то днес, при концептуализиране на изследователската основа, интердисциплинарният подход се разглежда като възможност за допълващи и развиващи елементи в методиките на обучение. Той очертава качествено ново емпирично равнище за изграждането на продуктивен познавателен процес на основата на многостранна и многократна умствена дейност на учениците. Интердисциплинарният подход очертава перспективата за планиране на *дейностнообучителни сценарии*.

Подходът се вписва в теориите на когнитивната психология и конструктивизма, като успешно „стъпва“ върху идеята за развиване у обучавания на стратегии за ориентиране в когнитивнопроблемна среда, избор на практически-полезни средства, познавателни наличности и конструиране на познавателен продукт и резултат. Интердисциплинарният подход разкрива реалната тенденция в началното училище да се изграждат интердисциплинарни учебни програми по области (детайлизирано по теми) и дейностноорганизираните в проекти (проектбазирано обучение). Подобна структурна ориентация отваря дейностната перспектива към проблематизиране и концептуализиране на знанието на по-широко практикоприложно и аксеологическо равнище.

Изследователско-педагогическата компетентност на учителя като условие за ефективност на учебните програми

Преподавателите могат да окажат най-голямо влияние върху собствените си методи на преподаване.

Техен дълг е да го упражняват.

Андреас Хелмке

В контекста на изследователския подход педагогическата компетентност придобива нова дейностна характеристика. Разглежда се като из-

следователско-педагогическа компетентност за ефективно прилагане на учебните програми. Най-общо казано, педагогическата компетентност може да се разглежда като ансамбъл от потенциални поведения, позволяващи ефективно проявление в учебно-възпитателна или познавателна дейност; като минимум професионален стандарт, който педагогическите професионалисти трябва да достигнат. От тук изследователската компетентност се разглежда като умения за планиране, инициране, разработване на обучението, умение да се верифицира, анализира, имплементира, да се предоставят изследвания на базата на преподаване и сътрудничество с висшето образование. Изследователската педагогическа компетентност предполага отразяващ и критичен подход към преподаването, ученето и педагогическо развитие; тя е свързана със собствената професионална роля на учителя. Научноизследователското преподаване и собствените изследвания на учителя са важни компоненти на комплексния изследователски подход, защото планирането, ситуирането на учениците в когнитивно-практическа среда, тяхното емоционално-волево и емпатично развитие е поставено в дискурса на два операционални подхода – дейностен и интердисциплинарен. Този подход води към разбирането на изследователската педагогическа компетентност като „способност за синергична комбинация от материални ресурси (например инструкции, книги, статии, случаи и технологии) и нематериални ресурси (например знания, умения, опит), за да се постигне ефективност/ефикасност в учебно-възпитателния процес“ (Madhavaram, Laverie, 2010). Възможността изследователската педагогическа компетентност да се използва със значението на минимален професионален стандарт, акцентира върху *интердисциплинарните умения* за решаване на педагогически проблеми и типични педагогически задачи, възникващи в ситуации на реални педагогически дейности чрез прилагане на знания, професионален и житейски опит, ценности и таланти по творчески начин, така че да се достига до подходящи и ефективни резултати (Gliga, 2002). Изследователският подход в преподаването променя мястото, ролята и функциите на традиционния учител. И то не само в дейностната субект-субектна перспектива в класната стая, а много преди учителят да отвори вратата на класната стая. Изследователският подход в преподаването е всъщност преподаване на стратегии за взаимодействие с учебното съдържание. Освен като обща позиция, приемана за провеждане на познанието, той се операционализира чрез рамките на учебната програма по всеки предмет и очертава възможности за изследователски проекти върху самата програма. Педагогическата компетентност съдържателно се обогатява с умения за създаване и прилагане на изследователски стратегии в обучението. Изследователският подход в началното училище се фокусира върху това как да се учат и научават малките ученици, така че да се

развиват априори съществуващите основи на любопитството. Децата се раждат любопитни, така че това трябва да бъде лесно. Успешно начало е да се прилагат техники, които да насочват учениците да задават обмислени, целенасочени, забавни, творчески и други видове въпроси през целия ден. В този смисъл, ежеднезната програма на учителя е необходимо така да бъде проектирана, че естествените въпроси на учениците да имат своето поле. В тази дейностноориентирана/интердисциплинарна ситуация ролята на учителя преминава в експертна роля. Експертите виждат модели и значения, които не са различни и видими за неексперти. Учителят експерт има по-задълбочени познания в своите области, структурирани така, че да са най-полезни; знанията на експертите не са просто набор от факти – те са структурирани, така че да бъдат достъпни, прехвърляеми и да се прилагат към различни ситуации. Експертите могат лесно да обогатят своите знания; да научат нова информация в различни познавателни полета с малко усилия. Учителят експерт има изследователски потенциал, така че да премести сегашното натрупване на данни и информация към полезно и приложимо знание, към процеса на учене чрез изследване на учебната практика. Съдържанието на учебните дисциплини е много важно, но в изследователския поход то се разглежда като средство за постигане на целта, а не като самоцел. Никой не може да научи всичко, но всеки може да развие умения за учене, изследователски нагласи за търсене на отговор (задаване на точни, конкретни въпроси), необходими за развитие и проверка на знанията през целия си живот. За модерното образование мотивацията, уменията и нагласите да се продължи обучението, са най-важните резултати. В този смисъл, учителят експерт променя и рамката на своята методология. Планирането на един урок чрез традиционен план за урок се трансформира към план за описване на цели и дейности. Този педагогически дейностен план осигурява общата посока, която ще позволи на субектите в общия клас да постигат поставените цели; той осигурява посока, но не конкретизира „един път“, и по този начин се осигуряват условия за индивидуално творчество и отговорност. Педагогическият дейностен план улеснява планирането на различни предизвикателства и учебно-познавателни ситуации, които по своему развиват изследователски и интердисциплинарни умения у учениците. Във фокуса на изследователските дейности стоят въпроси като „как да познаят“, „как да открият“, как да достигнат“, разглеждани като атрибути. Учителят помага на обучаемия постоянно да се фокусира върху развитието на тези атрибути и така, изследвайки пътя, достига до познанието. Трябва да се подчертае, че изследователското учене има определен фокус и структура на „разследване за учене“. В този смисъл, учителят трябва да гарантира, че то е приложимо и развиващо, като предостави план за изследователско преподаване – таблица 1.

Таблица 1. Рамка на изследователското преподаване

Насочващи въпроси	Концептуализация	Операционализиране на изследователския подход
Какво вече е известно за тази концепция и / или изследователския подход?	Съществуващите знания, умения, отношения са основата, върху която е изграден и приложим изследователският подход.	Учителят предоставя разбирането си защо изследователският подход е нужен, приложим в сферата на неговата практика. Анализира съществуващите знания за методите на преподаване и идеи, които счита, че е нужно да се актуализират и адаптират.
Какво искам да науча учениците чрез изследователския подход?	Целите на обучението определят какво учащите ще бъдат в състояние да правят в/чрез дейностите, като знаят и разбират.	Учителят разбира концепцията за целите на изследователското обучение. Учителят описва дефинираните цели на изследователското обучение, които са измерими, подходящи и на базата на съществуващите знания.
Какви доказателства ще са ми нужни, за да определя точно дали моите ученици са постигнали целите на обучението чрез изследователския подход? (Измеримост)	Прогноза за дейностна, интердисциплинарна оценка - определя дали учениците са изпълнили целите на интердисциплинарното или дейностноориентираното обучение.	Учителят разработва инструменти за оценка, които осигуряват обратната информация за учене в различни моменти по време на изпълнението. Те са приложими в съответствие с целите на обучението. Инструментите осигуряват условия за отзиви и коментари. Учителят разбира що е оценка в интердисциплинарното обучение.
Какво ще правя, за да се даде възможност на всички ученици да постигнат целите чрез изследователския подход? (Дейности)	Преподавателски план за дейностите, в които учениците ще се включат, за да отговорят на учебните интердисциплинарни цели.	Учителят представя хипотеза, свързваща учебния план и постигането на целите на обучението. Учителят описва в план на преподаване подробно последователността от дейности, в които ще се включат ученици и учители.
Как ще събера и анализирам информация, за да се определи какво учениците са научили чрез изследователския подход?	Използват се данните за оценка, за заключения и прогнози за развиване на ефективни техники към изследователския подход.	Учителят разбира концепцията за оценка. Учителят събира, анализира и прави изводи от данните по отношение на обучението и валидността на хипотезата.

Как ще използвам това, което съм научил, за да продължа да подобрявам своята практика?	Отразявайки следващите стъпки, се прогнозира насоки за подобряване на преподавателската практика в изследователското преподаване.	Учителят се ангажира с цялостна верификация и прави по-нататъшни промени в учебните практики, основани на анализа на данни.
--	---	---

Обобщение

Дейностноориентираните и интердисциплинарни перспективи в учебните програми очертават няколко равнища на очаквани промени в учебните дейности и организация на учебния процес. Доколко те ще бъдат постигнати/или няма да бъдат постигнати – не е цел на настоящата статия. Тук е важно да се изведат онези промени и проблеми, очертани чрез дейностите за постигане на резултати по учебните програми. В учебната програма се отличават два операционални подхода, върху които се конструира цялостна познавателна матрица:

- дейностноориентиран подход на субект-субектно ниво – учебен процес, ориентиран към дейности, проекти, взаимоотношения, учене чрез правене и чрез преживяване;

- интердисциплинарен подход, организиращ методическата рамка за развитие на умения на по-широка социопознавателна основа.

Тези подходи предполагат организиране на учебно-познавателния процес чрез активно включване на житейския опит, използване на педагогически ситуации и дидактически казуси. Така че да се събуждат и развиват желанието, мотивацията и потребността от познанието. Очакваните промени са насочени към възможностите за разширяване на частнодидактичните методики, така че учителите да развият умения за работа в интердисциплинарните социалнопедагогически полета, което, от своя страна, ще развива и социално значимата функция на познанието.

Важна перспектива в разглеждането на педагогическата компетентност за изследователско преподаване са не само образователният процес, но и резултатите. По този начин се подчертава важноста на *умението за подбор на различни методически дейностни алгоритми* за постигане на учебни задачи в динамичен ситуационен контекст, в който образователните дейности се реализират. Изследователската педагогическа компетентност отразява умението на учителя по отношение на сътрудничество, цялостния поглед и принос в развитието на учебно-възпитателния процес. Изследователският подход, приложен към учебните програми и към педагогическите компетентности, означава промяна на начина на преподаване, на целеполагане, на оценяване. Означава съзнателно преосмисляне на собст-

вените методи и подходи на преподаване. С въвеждане на изследователския подход в учебния процес се променя и отношението към оценяването в учебния процес. Все повече е наложително да се търси нормативен вариант за оценяване не на знания, а на тяхното съдържателно и резултативно приложение при решаване на определен дидактичен казус. Иновативните подходи, изведени чрез програмата, не предполагат оценяване по скалата „слаб – отличен“, а извеждане на познанието на по-високо ценностно равнище, а именно – *интердисциплинарно оценяване*. Немаловажен методико-приложен проблем, пряко организиращ приложението на изследователски компетентности, е въпросът за разработване на такива учебници и учебни помагала, в които да се продължава развитието и приложението на съвременните учебни подходи, в които дейностноориентираната перспектива да се развива чрез симулативни и комуникативни задачи, когнитивни тези, организирани около проектобазираното и проблемноориентирано обучение.

Като обобщение, може да се твърди, че изследователският подход, приложен към учебните програми, ги извежда на по-високо компетентностно равнище, отколкото може да гарантира педагогическата компетентност. А за пълноценното си реализиране учебните програми се нуждаят от подкрепата и развитието на изследователски педагогически компетентности, свързани с улесняване на иновационните процеси на преподаване и учене; умения за гъвкаво и адаптивно приложение на дидактически методи и материали. Важен фактор е умението на учителя за формиране на партньорства във и извън училище; активно участие в процеса на индивидуално и професионално развитие. В този смисъл се заключава, че изследователският подход в учебните програми е качествено зависим от променливата „изследователска педагогическа компетентност“.

БЕЛЕЖКИ

1. Учебни програми, утвърдени със Заповед № РД09-1857 от 17.12.2015 г.
2. Комуникация на роден език, комуникация на чужди езици, математическа компетентност и основни компетентности в областта на природните науки и технологиите, дигитална компетентност, умение за самостоятелно учене, социални и граждански компетентности, усет за инициатива и предприемачество, усет за и (подобавашо отношение към) културата и към „изявяването“.
3. Подход, който предлага поставянето на акцента в обучението върху реализиране на поставени задачи в рамките на общия познавателен (глобален) учебен проект.

4. Center for Economic Development. Institute of educational policies and research. (2005). Forecasts and prospects for development on the Bulgarian Education (Project).
5. UNESCO (2013) Education for All for learning to live together: contents and learning strategies. Problems and solutions.
6. Report on entrepreneurship education in European schools – national strategies, curricula and learning outcomes (2014 – 2015) <https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/eurydice/index.php/Publications>

REGERENCES /ЛИТЕРАТУРА

- Andreev, M. (1996). *Protsesat na obuchenieto. Didaktika*. Sofia: Narodna prosveta [Андреев, М. (1996). *Процесът на обучението. Дидактика*. София: Народна просвета].
- Gliga, L. (2002). *Standarde profesionale pentru profesia didactică*. București: M.E.C.
- Neminska, R. (2014). *Interdistsiplinarnoto obuchenie I – IV klas*. Sofia: Bukvite. [Неминска, Р. (2014). *Интердисциплинарното обучение I – IV клас*. София: Буквите].
- Neminska, R. (2015). *Simulatsionno-bazirano pedagogicheskoto obuchenie*. St.Zagora: Kota [Неминска, Р. (2015). *Симулационно-базирано педагогическо обучение*. Ст. Загора: Кота].
- Madhavaram, S. & Laverie, D.A. (2010). Developing Pedagogical Competence: Issues and Implications for Marketing Education. *Journal of Marketing Education*, vol. XX, no X.
- Radev, Pl. (2005). *Obshta uchilishtna didaktika ili sabitiya, situatsii, obekti, subekti, konstrukti i referenti v uchilishtnoto obuchenie i obrazovanie*. Plovdiv: UI P. Hilendarski. [Радев, Пл. (2005). *Обща училищна дидактика или събития, ситуации, обекти, субекти, конструкти и референти в училищното обучение и образование*. Пловдив: УИ „П. Хилендарски“].
- Radev, Pl. (2010). *Konstruktivistka uchilishtna didaktika*. Plovdiv: UI P. Hilendarski. [Радев, Пл. (2010). *Конструктивистка училищна дидактика*. Пловдив: УИ П. Хилендарски].
- Radev, Pl., Aleksandrova, A. (2009). *Filosofiya na obrazovaniето*. Veliko Tarnovo: Faber. [Радев, Пл., Александрова, А. (2009). *Философия на образованието*. Велико Търново: Фабер].
- Richards, J. & Rodgers, T. (1986) *Approaches and Metods in Language Teaching*. A Description and Analsys. UK: Cambridge.

RESEARCH APPROACH IN THE CURRICULA OF PRIMARY EDUCATION

Abstract. The article makes an active reading of the updated curricula for the initial stage. A new trend to intensify the learning process through problem and the situational constructed educational content is provided. The analytical reading is associated with the idea that the success of the curriculum is directly proportional to the pedagogical competencies of teachers, such as – organizational research skills, tracking, study and summary.

✉ **Dr. Rumyana Neminska**
Faculty of Education
Trakia University
Stara Zagora, Bulgaria
E-mail: neminska@abv.bg